

IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi

Bildiriler Kitabı - III

(Edebiyat - Tarih)

14-17 Mayıs 2015, Kütahya

Düzenleyenler

Destekleyenler

Dumlupınar Üniversitesi

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

TÜBİTAK

Kütahya Belediyesi

İstanbul 2015

Yeni Dinî Hareketler ve Şiddet

Emine Battal*

Öz: 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren küresel çapta yaşanan değişmelere paralel olarak bilhassa Batı toplumlarında, “kült grupları”, “tarikatlara”, “yeni çağ dinleri”, “yeni dinî hareketler” gibi farklı kavramlarla ifade edilen Yeni Dinî Hareketlerin (YDH) ortaya çıktığı ve kısa zamanda bu hareketlerin tüm dünyada yaygınlık kazanmaya başladıkları bilinmektedir. Nitekim çoğunlukla marjinal dinî oluşumlar olarak kendisini gösteren YDH’ler zaman zaman büyük yankı uyandıran bir takım şiddet eylemleri ile gündeme gelmişlerdir. YDH’lerin cinayet, suikast, toplu intihar gibi şiddet eylemleriyle gündeme gelmeye başlamasıyla birlikte YDH’ler ve şiddet arasında doğrudan bir ilişkinin olup olmadığı, şayet varsa bu ilişkinin hangi boyutta ve ne tür özelliklere sahip olduğu, bu hareketlerin şiddete ne derecede eğilimli olduğu, hangi faktörlerin şiddete yol açtığı gibi konular tartışılmaya başlanmıştır. Bu bildiride de öncelikle YDH-şiddet ilişkisi, gerçekleştirmiş oldukları eylemlerle zihinlere kazınan ve “büyük beş” olarak da bilinen Halkın Tapınağı, Branch Davidians, Aum Shinrikyo, Güneş Mabedi ve Cennet’in Kapısı hareketleri baz alınarak örneklendirilecektir. Daha sonra üyelerini “ölmek ya da öldürmek” hedefine odaklayan YDH’leri şiddete yönelten apokaliptik inanç, karizmatik liderlik gibi faktörler ele alınacaktır. Nihai olarak, eskiden beri yaşanan ve halen dünyanın pek çok bölgesinde kıyasıya devam eden din ve mezhep kavgalarının gerçek mahiyetinin anlaşılmasına katkıda bulunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Yeni Dinî Hareketler, Şiddet, Apokaliptik İnanç, Karizmatik Liderlik.

Giriş

Dinin bizzat kendisi şiddet üreten bir olgu olmamasına rağmen, tarih boyunca din ve şiddet olguları yakın ilişki içerisinde olmuş ve yan yana anılmışlardır. Tarih; dinsel gerekçelerle işlenmiş sayısız şiddet, vahşet ve katliama, dinleri ve mezhepleri farklı olan insanların birbirlerini yok etmeye çalıştıkları, tanrı adına kan döktükleri sayısız şiddet olaylarına tanıklık etmiştir. Yine 20. yüzyılın ikinci yarısında, yeni dinî eğilimlerin yanı sıra din referanslı şiddet ve terör eylemleri de yükselişe geçerek dünya gündemine oturmuştur. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde bulunduğumuz günümüzde de dünyanın çeşitli bölgelerinde devam etmekte olan çatışmalar genelde şiddetin, özeldense dinsel şiddetin en önemli ve öncelikli sorunlardan biri olmaya devam edeceğini göstermektedir.

* Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
İletişim: emine.battal@erdogan.edu.tr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Rize.

Bilindiği üzere 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm dünyada sosyal, ekonomik ve teknolojik alanda hızlı ve yoğun bir değişim süreci yaşanmaya başlanmıştır. Dünya çapında hızlı ve kapsamlı değişmelerin yaşandığı bu süreç aynı zamanda dinî çeşitliliğin arttığı, Yeni Dinî Hareketler (YDH) olarak isimlendirilen dinî oluşumların tarih sahnesine çıkıp hızla yayılmaya başladığı ve nihayetinde küresel bir olgu haline geldiği bir dönem olmuştur. YDH'lerin tarih sahnesine çıkmasından bu yana, bilhassa 1970'lerin başından itibaren, YDH'lerin ortaya çıkmasına sebep olan sosyo-kültürel şartlar, YDH'lere üye olma ve üyelikten ayrılma süreçleri, YDH'lerin başarıları ve başarısızlıkları, YDH'lere gösterilen tepkiler gibi pek çok mesele araştırmacıların ilgi odağı haline gelmiştir. Ayrıca, YDH'lerin zaman zaman suikast, cinayet, toplu intihar gibi bir takım şiddet eylemleriyle gündeme gelmeye başlamasıyla birlikte bu araştırma konularına bir yenisi daha eklenmiştir: Yeni Dinî Hareketler ve şiddet ilişkisi. Yakın dönemden itibaren, YDH'lerin şiddetle doğrudan bir ilişkilerinin bulunup bulunmadığı, YDH'lerin şiddetle ilişkilerinin hangi boyutta olduğu, YDH'lerin şiddete eğilimli olup olmadıkları, YDH'lerde şiddete neden olan faktörler, YDH'lerin şiddeti meşrulaştırıp meşrulaştırmadığı gibi konular araştırmacılar tarafından yoğun bir şekilde tartışılmaktadır.

YDH-şiddet ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde, şiddet ile YDH'ler arasında doğrudan bir ilişkinin bulunup bulunmadığı, böyle bir ilişkinin kabulü durumunda YDH-şiddet ilişkisinin hangi boyutta ve ne tür özelliklere sahip olduğu, şiddete neden olan faktörlerin neler olduğu gibi hususlarda farklı görüşler benimsendiği görülmektedir. Ortaya konulan bu farklı görüşler, "Yeni Dinî Hareketler şiddete eğilimlidir" ve "Yeni Dinî Hareketlerin şiddete eğilimli olması abartılmaktadır" şeklinde iki başlık altında sınıflandırılmaktadır. Bu noktada ifade etmek gerekir ki YDH'lerin bir bütün halinde şiddetten uzak olduklarını söylemek mümkün olmadığı gibi bir genelleme yaparak bütün YDH'lerin şiddete eğilimli olduğunu söylemek de mümkün değildir (Baloğlu, 2014, s. 291-292; Kirman, 2010, s. 268-270). Öyle ki zaman zaman abartılı iddialar gündeme getirilmiş olmakla birlikte, YDH'lerin şiddete eğilimli olduğu şeklindeki yaygın kanaati doğrulayacak somut örnekler de bulunmaktadır. 1978 yılında Jonestown'da Halkın Tapınağı hareketinin üyelerinin liderleri Jim Jones önderliğinde toplu bir şekilde intiharı (bkz. Chidester, 1988; Hall, 1987), 1993 yılında Branch Davidianların liderleri David Koresh önderliğinde Taksas'ta Waco yakınlarındaki Mount Carmel yerleşkesinde trajik bir şekilde ölmeleri (bkz. Newport, 2006; Wright, 1995), 1994 yılında Güneş Tapınağı hareketine mensup 53 üyenin toplu intihar eylemleri (bkz. Lewis, 2005), Aum Shinrikyo hareketinin 1995 yılında Tokyo metrosuna düzenlediği sarin gazı saldırısı (bkz. Lifton, 1999; Reader, 2000), 1997 yılında Cennet'in Kapısı hareketine mensup 39 kişinin toplu intiharı, 2000 yılında Uganda'da Tanrı'nın On Emrini Yeniden İnşa hareketinin cinayet ve intiharlara adının karışması (bkz. Zeller 2011; Mayer, 2011) bu örnekler arasında zikredilebilir. Ayrıca YDH'lerin karıştığı şiddet eylemleri sadece bunlarla sınırlı değildir. Bunların dışında da üyelerini şiddete yönelten çeşitli olayların varlığı bilinmektedir (bkz. Chang, 2004; Crovette, 2011; Jenkins, 2000).

Bu çalışmada, öncelikli olarak YDH-şiddet ilişkisi bağlamında öne çıkan hareketlerin gerçekleştirmiş oldukları şiddet eylemlerine değinilecektir. Ardından, yapılan araştırmalardan hareketle, YDH'lerde şiddete neden olan temel faktörler ortaya konulmaya çalışılacaktır. YDH'lerin ya da herhangi bir dinî gelenekten ayrılarak kendilerine özgü din algılarını oluşturan dinî grupların, belli bazı doktrinler etrafında, karizmatik liderlerinin ellerinde dehşet saçan bir şiddet mekanizmasına dönüşebildiğine şahit olunmaktadır. Bu sebeple YDH'leri şiddete sevk eden temel faktörlerden ikisi olan apokaliptik inanç ve karizmatik liderlik üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Nihai noktada, çalışmamız esnasında elde edeceğimiz bilgiler doğrultusunda dünyanın pek çok bölgesinde kıyasıya devam etmekte olan din ve mezhep kavgalarının gerçek mahiyetinin anlaşılabilmesine kısmen de olsa katkıda bulunabilemeyei amaçlamaktayız.

YDH-Şiddet İlişkisi Bağlamında Öne Çıkan Örnekler

Daha önce de ifade edildiği üzere elbette bir genelleme yaparak bütün YDH'lerin şiddete eğilimli olduklarını, şiddet üreten birer mekanizma olduklarını söylemek mümkün değildir. Kaldı ki YDH'lerin binlerle ifade edilen sayıları göz önünde bulundurulduğunda, adı şiddetle anılan YDH'lerin sayısının az olduğu görülmektedir. Bir şekilde şiddete bulaşmış olan YDH'ler arasında yer alan Halkın Tapınağı (Peoples Temple), Branch Davidian, Güneş Tapınağı (The Order of Solar Temple), Aum Shinrikyo ve Cennet'in Kapısı (Heaven's Gate) hareketleri gerçekleştirmiş oldukları şiddet eylemleri ile büyük yankı uyandırmış ve zihinlerde yer edinmiştir. Adı şiddetle anılan YDH'lerin sayısı elbette sadece bunlarla sınırlı değildir. Ancak "Büyük Beş" olarak da bilinen bu beş hareket şiddetle ilişkileri bağlamında daha fazla öne çıkmaktadır.

1950'li yıllarda Jim Jones tarafından kurulan Halkın Tapınağı hareketi, Güney Amerika'da yer alan Guyana'nın Jonestown kentinde aralarında çocuklarında bulunduğu 900'den fazla kişinin topluca intihar etmesiyle zihinlere kazınmıştır. Hareketin sona yaklaştığı dönemde, Halkın Tapınağı hareketi ile ilgili silah toplama, çocuk kaçırma, çocuk istismarı şeklindeki endişe verici iddialar kamuoyunun gündeminden düşmüyordu. Giderek artan kamuoyu baskısı sonucunda ABD Kongre Üyesi Leo Ryan 1978 yılının kasım ayında olayları yerinde incelemek üzere Jonestown'a gitti (Chyrssides, 2001b, s. 253). Jonestown'da bir gün kalan Leo Ryan ertesi gün hareketten ayrılmak isteyen 16 kişiyi de yanına alarak geri döndü. Ancak Jones'un sadık müritlerinden biri onları havaalanına kadar takip etti ve havaalanında onlara ateş açtı. Açılan ateş sonucu Leo Ryan, hareketten ayrılan bir kişi ve üç gazeteci öldü, 11 kişi ise yaralandı. Bu olaylar üzerine Jones müritlerini bir araya topladı ve uzun bir tartışmanın ardından onları toplu intihara razı etti. 276'sı çocuk 918 kişi öldü. Birçoğu siyanür karıştırılmış bir sudan içerek intihar etmişti (Saliba, 2004, s. 77-78).

Adı şiddetle anılan bir başka hareket Branch Davidian hareketidir. Yedinci Gün Adventistleri Kilisesi'nden ayrılan bir grup olan Branch Davidian hareketinin lideri mesih olduğunu iddia

eden David Koresh'ti. Koresh ve takipçileri, Texas'ın Waco şehri yakınlarında Mount Carmel olarak isimlendirdikleri bir alana yerleşmişlerdi. Kamuoyu gündeminde grup ile ilgili silah depolama ve çocuk tacizi iddiaları bulunmaktaydı. Bunun üzerine, Amerikan Alkol Tütün ve Ateşli Silahlar Bürosu (The Bureau Alcohol, Tobacco and Firearms-ATF) yetkilileri silah depolama ve taciz iddialarını araştırmak için 28 Şubat 1993'te Mount Carmel'e baskın düzenlemişlerdi. Çıkan silahlı çatışmada 4 hükümet yetkilisi ölmüş, 16 grup üyesi de yaralanmıştı. Bu olay üzerine Mount Carmel, ATF ve FBI tarafından kuşatıldı. Yaklaşık yedi hafta süren kuşatma esnasında Koresh'e birçok kez teslim olması için çağrıda bulunuldu. Teslim olması için çeşitli pazarlıklar yapıldı ancak hiçbir sonuç alınamadı. Bu nedenle 19 Nisan 1993'te teslim olmaları için kuşatma şartları ağırlaştırıldı. Bu esnada, Davidianlar tarafından çıkarıldığı düşünülen bir yangınla birlikte büyük patlamalar gerçekleşti. Bu patlamadan sadece 9 kişi kurtulabildi. David Koresh de dâhil olmak üzere 80'den fazla grup üyesi öldü ve bunların yaklaşık 20'si çocuktu (Lewis, 2004, s. 78-80; Wallis, 2004, s. 80; Wessinger, 2006, s. 172).

Branch Davidian hareketini trajik bir şekilde sonlandıran olayın üzerinden çok geçmeden Güneş Tapınağı (The Order of Solar Temple) isimli hareket üyelerinin intihar haberleri duyulmaya başlamıştı. Güneş Tapınağı hareketi 1984 yılında Joseph Di Mambro ve Luc Jouret tarafından kurulmuştu. Güneş Tapınağı üyeleri; çok özel bir misyonu tamamlamak üzere dünyaya geldiklerine, dünyada geçici olduklarına, çok yakın zamanda Sirius yıldızıyla bağlantılı olduğunu düşündükleri "Yüce Kaynak"a kavuşacaklarına, bedensel varlıklarından ayrılır ayrılmaz da solar yani güneş adını verdikleri görünmez, parlak bir şekle kavuşacaklarına, "transit (geçiş)" adını verdikleri bu kavuşmanın da ancak yanarak gerçekleşeceğine inanmaktaydılar (Aldridge, 2000, s. 177; Chryssides, 2006, s. 119-120). Dolayısıyla grup bu düşünce doğrultusunda bir dizi cinayet ve intihar eylemi gerçekleştirdi. 5 Ekim 1994 tarihinde Kanada'da Di Mambro'nun evinde biri bebek olmak üzere yanmış 5 ceset bulundu. Ertesi sabah tarikatın İsviçre'deki merkezinde yangın çıktı. Yangın sona erdiğinde itfaiyeciler 23 ceset buldular. Aynı günün gecesinde yine İsviçre'deki bir başka mekânlarında çıkan yangında 25 ceset bulundu. Kanada'da ölenlerden üçü yangın başlamadan önce bıçaklanmış, İsviçre'de ise 23 kişiden 20'si başlarından vurulmuştu. Yine İsviçre'de ölen 25 kişiden 10'unun başına kurşun sıkılmıştı. Ölü sayısı toplamda 53'tü ve ölenler arasında grup liderleri Di Mambro ve Luc Jouret de vardı. Bu trajik olayların devamı da vardı. 1995 yılında 16 kişi 1997 yılında da 5 kişi yine aynı şekilde ölü bulundu (Introvigne ve Mayer, 2002, s. 173-174).

YDH'lerin şiddetle ilişkili olduğu tezini güçlendiren en temel örneklerden bir diğeri, 1987 yılında Shoko Asahara tarafından kurulan Aum Shinrikyo hareketinin Tokyo metrosuna düzenlemiş olduğu sarin gazı saldırısıdır. Üyelerini, bilhassa kendilerinden olmayanları öldürmek hedefine kilitleyen bu hareket 1990'dan itibaren silahlanmaya başlamıştı. Ayrıca, grubun lideri Asahara 1993 yılından itibaren Aum'u korumak ve Aum düşmanlarıyla savaşmak üzere sarin gazı yapımından aleni bir şekilde bahsetmeye başlamıştı. Bir taraftan da Aum'a karşı olan ve onu benimsemeyen kişileri öldürmenin manevi açıdan meşruiyetini, dünyevî

kurtuluşun ancak kendi inançlarını benimsemeyen herkesin öldürülmesiyle gerçekleşeceğini anlatmaktaydı. Bu inanç doğrultusunda, Aum Shinrikyo hareketi 1995 yılının Mart ayında Tokyo metrosunun üç ayrı hattına aynı anda sarin gazı vermişti. Bu saldırı sonucunda 12 kişi ölmüş, 5000'den fazla kişi de yaralanmıştı (bkz. Reader, 2004).

1997 yılında Güney Kaliforniya'nın San Diego şehrinde bir UFO kültü olan Cennet'in Kapısı (Heaven's Gate) üyelerinin, kendilerini bekleyen uzay araçlarına binişlerini sembolize eden toplu intiharları da dikkat çekici şiddet eylemlerinden birisidir. Bonnie Nettles ve Marshal Applewhite tarafından kurulan Cennet'in Kapısı hareketi zamanla tam bir uzay jargonu kullanan, dış dünyayla ilişkisini tamamen kesmiş, dünyevi arzuları terk etmiş bir grup haline gelmişti. Alkol, tütün, uyuşturucu, cinsel ilişki ve dış dünya ile gereksiz ilişki kurmak yasaklanmıştı (Aldridge, 2000, s. 178). Ancak böyle disiplinli bir hayat sayesinde bu dünyadan daha yüksek bir düzeye geçeceklerine inanmaktaydılar. 1997 yılının Mart ayı yaklaşırken artık üst seviyeye geçiş vaktinin geldiğini düşünmeye başladılar. Çünkü o tarihte dünyanın yakınından geçecek olan kuyruklu yıldızın arkasında bir uzay aracının olacağına ve bu aracın kendilerini üst seviyeye, yani Göksel Krallığa taşıyacağına inanmaktaydılar (Chryssides, 2001a, s. 67-75). Sonuç itibarıyla 27 Mart 1997 tarihinde Cennet'in Kapısı hareketine mensup 39 üye San Diego'da kendilerini zehirleyerek intihar ettiler. Geride intihar etmediklerini, kendilerini üst seviyeye götürmeye gelen uzay gemisine binmek üzere olduklarını söyledikleri video kayıtları ve internet mesajları kaldı (Aldridge, 2000, s. 179).

YDH'leri Şiddete Yönelten Temel Faktörler

20. yüzyılın son yarısında YDH'lerin dâhil olduğu, uzun zaman hafızalardan silinmeyecek mahiyette bir dizi kolektif şiddet olayının meydana gelmesi araştırmacıları YDH'lerin şiddetle ilişkisini analiz etmeye sevk etmiştir. YDH'ler konusunda yapılan araştırmalar incelendiğinde, YDH'leri şiddete yönlendiren faktörler arasında "apokaliptik öğretiye sahip olma, karizmatik bir önder tarafından yönlendirilme, mevcut her şeyi iyi kötü düalizmi içerisinde görme, kendi amaçlarını gerçekleştirecek kurumsal yapıyı oluşturmada başarısız olma, üyelerini dış dünyadan tamamen soyutlama, hükümetin kötü yönetimi, muhaliflerin düşmanlığı, baskı ve zulüm" gibi çeşitli faktörlerin sıralandığı görülmektedir (Robbins ve Hall, 2007, s. 250-254).

YDH'leri şiddete sevk eden faktörler genel olarak iç ve dış faktörler olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılmaktadır. Dış faktörler, muhaliflerin düşmanlığı, dışarıdan gelen baskı ve zulüm, hükümetin kötü yönetimi gibi faktörleri; iç faktörler ise apokaliptik öğreti, karizmatik lider, üyeleri dış dünyadan soyutlama, iyi-kötü düalizmi gibi faktörleri içermektedir (Bromley, 2011; Robbins ve Athony, 1995; Robbins ve Hall, 2007). İç ve dış faktörlerin şiddete yönlendirme noktasındaki etkisi ve ağırlığı bir durumdan diğerine farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, Halkın Tapınağı hareketinin içerisindeki şiddet potansiyelini ortaya

çıkarmak için sadece bir kongre üyesinin ve basın mensuplarının Jonestown'ı ziyaret etmesi ve hareketten ayrılmak isteyen bir avuç insanla Birleşik Devletler'e geri dönmeye çalışması yeterli olmuştu. Buna karşılık, Waco'da Branch Davidianların kendilerini kurban etmelerinde (büyük patlamalara sebep olan yangını Davidianların çıkardığı düşünülmektedir) ise ATF'nin harekete yönelik gerçekleştirdiği baskın esnasında yerleşim yerlerini çevreleyen duvarların zırhlı araçlarla yıkılması ve bina içlerine boğucu gaz sıkılması etkili olmuştu. Bu sebeple Waco ile karşılaştırıldığında Jonestown'da dış faktörlerin rolünün daha az olduğu ya da başka bir ifadeyle, Waco'daki Branch Davidian topluluğunun içsel sebeplerden dolayı şiddete yönelme durumunun Guyana'daki Halkın Tapınağı yapılanmasından daha az olduğu söylenilebilmektedir (Robbins ve Anthony, 1995, s. 237-238).

YDH'ler konusunda yapılan araştırmalar iç ve dış faktörlerden hiçbirisinin otomatik olarak ya da birbirinden tamamen bağımsız bir şekilde şiddet üretmediğini, şiddetin meydana gelmesinin bazı iç koşulların dış değişkenlerle etkileşiminin bir göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır (Robbins ve Anthony, 1995, s. 238). Bununla birlikte araştırmalarda, gerçekleşen şiddet eylemlerindeki iç ve dış faktörlerin oranı açısından farklı yaklaşım modellerinin benimsendiği gözlemlenmektedir. Örneğin, Marc Galanter iç faktörlere ağırlık verirken John Hall, Philip Schuyler ve Sylvaine Trinh dış faktörlere ağırlık vermektedir.

Marc Galanter, *Cults: Faith, Healing, and Coercion* (1999) adlı çalışmasında Halkın Tapınağı, Branch Davidian, Aum Shinrikyo ve Cennet'in Kapısı hareketlerinin şiddetle ilişkileri bağlamında dört açıdan benzerlik gösterdiklerini dile getirmektedir: Grubun çevreden soyutlanarak yalnızlaştırılması, liderin paranoya ve korkuları, liderin mutlak hâkimiyet kurma isteği ve devletin kötü yönetimi. Galanter, devletin kötü yönetimi dışındaki unsurların hareketin içsel nitelikleri olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Galanter'e göre, hareketler gerek coğrafi olarak ayrılma gerekse sürekli olarak yer değiştirme yoluyla kendilerini geleneksel toplumlardan soyutlayabilmektedirler. Bu durum hareketleri kendi içlerinde yapılandırdıkları hakikat tanımları içerisinde hapsedtiği, eylemlerine yönelik dışarıdan alabilecekleri geribildirimlerin düzeltici etkilerini ortadan kaldırdığı için hareketin şiddete yönelme ihtimalini arttırmaktadır. Galanter'e göre şiddet ihtimalini arttıran bir diğer dinamik, liderlerin hareket ve üyeler üzerindeki mutlak kontrolü sürdürme isteğidir. Üyeler üzerinde sınırsız kontrol sağlama isteği, gerek içerden gerek dışarıdan başkalarının güçlerini ele geçirerek tüm kontrolü ellerinden alacağı şeklindeki korkulara yol açabilmektedir. Bunun sonucu olarak da liderler, kendi konumlarını korumak amacıyla bir kuşatılmışlık düşüncesi oluşturarak hareket içerisinde dayanışma ve bağlılığı sürdürmeye çalışabilmektedirler. Nihai noktada üyelerinin yaşamlarını yakından denetim altına aldıkları, üyelerin günlük yaşamlarını düzenledikleri, üyelerin düşünce ve davranışlarını mutlak olarak kontrol edebildikleri merkezî kontrol mekanizmalarını da kullanabilmektedirler. Son olarak Galanter, kötü devlet yönetimi ile dinî gruplarla başa çıkma noktasında hükümetin yetersizliğine, gençlerin bu hareketlerin içine çekilmesini engelleyememesine ve yasadışı eylemleri hemen kontrol altına alamamasına

işaret eder. Bu son unsur Galanter'in ele aldığı tek dış faktördür. O, daha ziyade iç faktörler ve bu iç faktörlerin etkileşimi üzerinde durmaktadır.

Buna karşılık Hall, Schuyler ve Trinh *Apocalypse Observed: Religious Movements, the Social Order, and Violence in North America, Europe and Japan* (2000) isimli çalışmalarında şiddet eylemlerinin YDH'lerin içsel özelliklerinden kaynaklanmadığını ileri sürmektedirler. Hall, Schuyler ve Trinh YDH-şiddet ilişkisine dair analizlerini Halkın Tapınağı, Branch Davidian, Aum Shinrikyo, Güneş Mabedi ve Cennet'in Kapısı olaylarına dayandırmaktadırlar. Onlar bu olaylardan hareketle apokaliptik dünya görüşü, karizmatik liderlik, aşırı derece iç kontrol ve geleneksel toplumdaki soyutlanma gibi iç faktörlerin şiddete karşı meyil oluşturabileceğini ancak bu özelliklerin bizzat kendilerinin şiddete neden olmadığını, şiddetin bilhassa YDH'ler ile sosyal düzen arasındaki ilişkiden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Özetle; Hall, Schuyler ve Trinh, şiddete neden olan iç faktörler hakkında bilgi vermekle birlikte bunlar üzerinde odaklanmamakta, daha ziyade kültürel muhalefet, medya ve hükümet kontrolü üzerine vurgu yapmakta, şiddete neden olan dış faktörleri ortaya koyarak hareket-toplum çatışması üzerinde durmaktadırlar.

John Wallis *Apocalyptic Trajectories: Millenarianism and Violence in the Contemporary World* isimli çalışmada YDH-şiddet ilişkisi analizini Halkın Tapınağı, Branch Davidians, Aum Shinrikyo, Güneş Tapınağı, On Emrin Yeniden Restorasyonu ve Cennet'in Kapısı hareketlerine dayandırmaktadır. Wallis, bu hareketlerden yola çıkarak şiddet eylemlerinin gerçekleşmesinde hem iç hem de dış faktörlerin rolünü ve onların karşılıklı ilişkisini ortaya koymaya çalışmaktadır. Başka bir ifadeyle her bir faktör grubunun, hem hareketin kendi içine yönelik etkilerini hem de hareket-toplum etkileşimine yönelik etkilerini dikkatli bir şekilde ele alıp incelemektedir (bkz. Bromley, 2011).

YDH'lerin şiddete yönelmesinde dinî-dünyevî, iç-dış, sosyal-kültürel, ekonomik-siyasal vb. pek çok faktör tespit edilebilmektedir. Ancak bu faktörlerin tamamını ele almak çalışmamızın sınırlarını aşacağından, böyle bir teşebbüs yerine YDH'lerin şiddete yönelmesinde yaygın olarak üzerinde durulan iki temel faktör olan apokaliptik inanç ve karizmatik liderlikten kısaca bahsetme yoluna gideceğiz.

Apokaliptik İnanç

Kötülüğün güçlerini yok ederek tanrının krallığını başlatacak olan nihaî dünya felaketine yönelik düşünce yapısını ifade eden binyılcı-apokaliptik inanç sistemleri şiddete başvuran dinî mezheplerin neredeyse hepsinin temel karakteristiği olarak karşımıza çıkmaktadır (Hall ve Schuyler, 1998; Robbins, 2004, s. 61; Robbins ve Anthony, 1995, s. 239). Lorne Dawson apokaliptik inançların YDH'leri içine alan toplu dinî şiddet olaylarının her birinde, gerek kendilerini öldüren gerekse başkaları tarafından öldürülen insanların eylemlerini yapılandırılmada çok önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir (Dawson, 2006, s. 146).

Apokaliptik inanca sahip hareketler, mevcut düzenin yozlaştığını ve bu yozlaşmış düzenin çok yakın zamanda sona ereceğini düşünmektedirler. Aslında mevcut düzeni tamamen tersine çevirecek bir gelecek düzen beklentisi içerisindedirler. Öyle ki mevcut düzenin sona ermesi bir başlangıç olacak ve kendileri gibi inanmayan herkes yok edilecektir. Bir anlamda dünyanın son günlerinde şiddet ikliminin egemen olacağına hatta şiddet ve zulmün yeni düzenin öncüsü olarak gördükleri kendi gruplarına karşı yöneltilebileceğine dair bir beklenti içerisindedirler. Ancak dünyayı miras almak ya da en azından hakikati yaşatmaya devam edebilmek için hayatta kalmaları gerektiğine, bunun için de kendi kutsal bölgelerini savunmak zorunda olduklarına inanmaktadırlar. Bu düşünceden hareketle, bu tür hareketler zaman zaman silah depolama ve bu silahların kullanımına yönelik eğitim alma yoluna gidebilmektedirler (Robbins ve Hall, 2007, s. 251). Dahası, gruba yönelik tehditlerin dünyanın sonu ile ilgili senaryolarla ilişkilendirilmesinin bir sonucu olarak düşmanlar şeytanlaştırılabilir; Şeytan'ın, Deccal'in ve diğer karanlık güçlerin temsilcisi olarak görülebilmektedir. Bu anlayış göz önünde bulundurulduğunda, YDH'lerin gerçekleştirmiş oldukları şiddet eylemlerinin arka planında Şeytan'ın kölelerine ancak şiddetle karşı konulabileceği düşüncesinin de önemli bir rol oynadığı görülebilmektedir (Robbins, 2004, s. 62). Örneğin, Waco'daki Branch Davidian olayında da bu anlayışa rastlanılabilmektedir. ATF ve FBI yetkililerinin Davidianlara ait Mount Carmel yerleşkesine düzenlemiş oldukları baskın, Davidianlar açısından sıradan askerî bir baskın değildi. Davidianlar'a göre, "Deccal ve onun köleleri ATF ve FBI kılıfına bürünerek kapıya dayanmıştı (Dawson, 2006, s. 149).

Karizmatik Liderlik

Karizmatik liderlik/otorite dinî hareketlerin şiddet potansiyeline etki eden önemli faktörlerden birisidir. Lorne Dawson karizmatik liderlerin, liderliğin ve hareketin geçici olmasına neden olabilen grup içi yönetimle ilgili çeşitli problemlerle karşı kaşıya kaldığını dile getirmektedir. Liderler genellikle aynı zamanda hareketin başkanları da oldukları için yönetimle ilgili her türlü problemle karşılaşmakta, üstelik hareketin başarısı ya da başarısızlığı onların karizmatik statülerini etkileyebilmektedir (Dawson, 2002). Bu bağlamda John Wallis, karizmatik liderliğin esasında riskli bir statü olduğunu ifade etmektedir. Wallis bu riskin ise karizmatik liderlerin otorite iddialarının büyük ölçüde sadece öznel faktörlere dayandırılmasından kaynaklandığını düşünmektedir (Wallis, 1993, s. 176).

Liderler hareketleri üzerindeki karizmatik ve idarî otoritelerini koruma noktasında hareketlerinin radikalleşmesinde de etkili olan çeşitli taktikler kullanabilmektedirler. Liderlerin otorite problemleri karşısında yaygın olarak gösterdikleri bilinen tepkiler arasında karizmatik meşruiyeti ve liderlik iddialarını destekleyen mucizeler ya da yeni vahiyler bulunmaktadır. Ayrıca liderlerin karizma kaybını engellemek için çekirdek kadro olarak nitelendirilebilecek bir avuç üye dışındaki üyelerin tamamıyla irtibatını kesmesi, hareket içerisindeki dayanışmayı arttırmak için apokaliptik vb. bir takım beklentilerin oluşturulması, liderlerin otoritesi-

ne karşı çıkma ihtimallerinin ortadan kaldırılması için potansiyel rakiplerin tasfiye edilmesi, liderin otoritesine teslimiyeti ölçen sadakat testlerinin başlaması da bu tepkiler arasındadır (Bromley, 2011, s. 24). Bu ve benzeri uygulamaların tamamı gittikçe artan bir şekilde otoriter ve mutlakiyetçi bir yönetimin oluşmasında, buna paralel olarak YDH'lerin radikalleşmesinde etkili olmaktadır.

Liderlik otoritesi aşırı derecede merkezileştirildiği için karizmatik liderlerin yetkileri, grup düzeyinde şiddet olasılığının artmasında ve şiddetin meydana gelmesinde temel teşkil edebilir. Kaldı ki mevcut örneklerde de karizmatik liderlerin şiddete izin verdiğini görebilmek mümkündür. Liderler bunu bazen doğrudan şiddeti başlatmaya yönelik emirler vermek suretiyle bazen de apokaliptik-binyılcı ideolojiler oluşturarak şiddet artışı sürecine rehberlik etmek suretiyle gerçekleştirmişlerdir. Bu durum esasında karizmatik liderliğin şiddetle ilişkisi bakımından apokaliptik-binyılcı düşünceden tamamen bağımsız olmadığını göstermektedir. Netice itibarıyla, şiddetle anılan YDH'lerin karizmatik liderlerinin zaman zaman az ya da çok şiddete yatkın bir ideoloji oluşturarak üyelerin bu ideoloji etrafında birleşmeleri için çaba sarf ettikleri söylenilebilir (Bromley, 2011, s. 24-25).

Karizmatik liderler zaman zaman üyeleri üzerindeki etki, güç ve otoritelerini denemek isteyebilirler. Bu kapsamda karizmatik liderler taraftarlarından kendilerini feda etmelerini isteyebilirler. Bu fedakârlık taleplerinin en uç noktası Jonestown'da bağlılıklarını test etmek için taraftarlarına intihar provaları yaptıran Jim Jones tarafından kullanılmıştır. Zira hareket üyeleri tükettikleri zehrin gerçek olup olmadığı hususunda genellikle bihaber kalmaktaydılar. David Koresh de taraftarlarına karşı benzer bir sadakat testi uygulamıştır. Koresh 1986 yılının başlarında Mount Carmel yerleşkesindeki tüm kadınlar üzerinde cinsel hak sahibi olduğunu iddia etmişti. Böylece, daha ziyade Branch Davidian erkeklerinin liderlerine olan sadakatleri test edilmişti (Rochford, 2007, s. 166-167). Bu örnekler karizmatik liderlerin, takipçilerini önlerine bir takım idealler koymak suretiyle dilediği şekilde yönlendirebileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, herhangi bir dinî oluşumun hırslı bir karizmatik liderin ellerinde rahatlıkla dehşet saçan bir şiddet mekanizmasına dönüşmesi mümkündür.

Sonuç

Tarihin her döneminde, gerek farklı dinlere mensup insanlar arasında gerek aynı dinin içerisinde farklı dinsel yorumları benimseyen insanlar arasında zaman zaman katliam decesine varan şiddet eylemlerine rastlanmaktadır. Aslında şiddeti temel alan bazı kütler haricinde hemen hemen her inanç sistemi iyiyi yaşatma, barışı tesis etme idealiyle yola çıkmaktadır. Bu sebeple özünde şiddeti meşrulaştırmayan dinlerin nasıl olur da şiddete referans olarak kullanıldığı öteden beri tartışılan en temel konulardan birisi olmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarih sahnesinde yer almaya başlayan YDH'lerden bazılarının cinayet, adam kaçırma, suikast, toplu intihar gibi bir takım şiddet eylemleriyle gündeme

gelmeye başlamasıyla birlikte YDH'lerin şiddetle ilişkili olup olmadıkları, şiddete eğilimli olup olmadıkları, şiddeti meşrulaştırıp meşrulaştırmadıkları da bu din-şiddet ilişkisi kapsamında tartışılmaya başlanmıştır.

Bir genelleme yapılarak bütün YDH'lerin şiddete eğilimli bir karakter arz ettikleri elbette söylenemez. Bununla birlikte yukarıda bahsedilen şiddet eylemleri, YDH'lerle ilgili olarak ileri sürülen dolandırıcılık, istismar, silah kaçakçılığı, çocuk kaçırmaya ve tecavüz, intihara ve ölüme teşvik etme gibi iddiaları haklı çıkarmakta ve bazı YDH'lerin şiddete bulaşabildiğini açıkça gözler önüne sermektedir. Bahsi geçen örnekler, üyelerini ölmek ya da öldürmek hedefine odaklayan YDH'lerin nasıl tehlikeli bir yapıya dönüşebileceklerini göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

Yapılan araştırmalar bir şekilde şiddete bulaşmış ya da şiddete eğilimli olan YDH'lerin belirgin bazı özelliklerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Apokaliptik inanç ve hareketi yönlendiren karizmatik bir lidere sahip olma bu niteliklerin başında yer almaktadır. Yaklaşmakta olan dünyanın son günlerinde bir takım felaketlerin gerçekleşeceğine inanan ve bu olayların gerçekleşmesini dört gözle bekleyen hatta bu süreci hızlandırmak için kendilerinin bir takım girişimlerde bulunması gerektiğini düşünen ve şiddet eylemlerini barındıran bu girişimlerinin haklılığına dair çeşitli gerekçeler sunan muhtelif dinî gruplara tarih boyunca rastlanmaktadır. Nitekim binyılcı-apokaliptik inançlar doğrultusunda geleceği inşa etmeye çalışan bu tür oluşumların gerçekleştireceği eylemlerde şiddet kaçınılmaz bir hal alabilmektedir.

Karizmatik liderler ise, apokaliptik inançlar doğrultusunda yaşanabilen şiddet artış sürecine rehberlik edebilmektedirler. Zira belirli ideallerle yola çıkan ve hareket üzerinde mutlak egemenlik sağlayabilen bir karizmatik liderin; üyelerine şiddet eylemleri de dâhil çeşitli işler yaptırabildiği, öncüsü olduğu hareketin güç, etki ve egemenlik alanını arttırabilmek adına şiddeti meşrulaştırdığı bilinmektedir. Ayrıca karizmatik liderlerin üyelerini fanatik fikirlerle besleyerek günahkâr dünyanın bir parçası olmamaları hususunda onlara sürekli telkinlerde bulunarak gelecekte gerçekleştirecek şiddet eylemlerine hazırladıkları da bilinmektedir. Buradan hareketle YDH'lerin şiddete başvurup başvurmayacağını büyük ölçüde belirleyen karizmatik liderlerin bizzat kendilerinin olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Günümüzde de tehlikeli amaçlarla yola çıkan muhtelif dinî gruplar bulunmaktadır. Üstelik bu gruplar; başta gençler olmak üzere işsiz, parasız, sosyal güvenceden ve destekten, ilgi ve sevgiden yoksun, manevi bir boşlukta bulunan çok sayıda insanı kendilerine çekebilmektedirler. Daha sonra bu üyelere kutsal uğrunda savaşmak ve ölmek ideali aşılanmaktadır. Böylece bu gençler, karizmatik liderlerin ellerinde ölüm saçan birer silaha dönüşebilmektedirler. Bu durum, YDH'lerin -ya da aynı dinin içindeki farklı dinî grupların- şiddete yönelmesinde karizmatik liderliğin çok daha etkin bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Aldridge, A. (2000). *Religion in the contemporary world: A sociological introduction*. Cambridge: Policy Press.
- Baloğlu, B. (2014). Yeni dini hareketler ve şiddet: Şiddetin yeni adresi yeni dini hareketler mi?S. Turan ve F. Sancar (Ed.), *Yeni dini hareketler: Tarihsel, teorik ve pratik boyutlarıyla* içinde (s. 285-297). İstanbul: Açılım Kitap.
- Bromley, D. G. (2011). Deciphering the NRM-violence connection. In J. R. Lewis (Ed.), *Violence and new religious movements* (pp. 15-29). Oxford: Oxford University Press.
- Chang, H. (2004). *Falun gong: The end of days*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Chidester, D. (1988). *Salvation and suicide: An interpretation of Jim Jones, the peoples temple, and jonestown*. Bloomington: Indiana University Press.
- Chrystides, G. D. (2001a). *Exploring new religions*. London: Continuum.
- Chrystides, G. D. (2001b). *Historical dictionary of new religious movements*. Lanham, Maryland and London: The Scarecrow Press.
- Chrystides, G. D. (2006). Sources of doctrine in the solar temple. In J. R. Lewis (Ed.), *The order of the solar temple: The temple of death* (pp. 117-131). London: Ashgate.
- Crovetto, H. (2011). Ananda Marga, PROUT, and the use of force. In J. R. Lewis (Ed.), *Violence and new religious movements* (pp. 249-276). Oxford: Oxford University Press.
- Dawson, L. L. (2002). Crises of charismatic legitimacy and violent behavior in new religious movements. In D. G. Broomley, & J. G. Melton (Eds.), *Cults, religion and violence* (pp. 80-101). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Dawson, L. L. (2006). *Comprehending cults: The sociology of new religious movements*. Oxford: Oxford University Press.
- Galanter, M. (1999). *Cults: Faith, healing, and coercion*. Oxford: Oxford University Press.
- Hall, J. R. (1987). *Gone from the promised land: Jonestown in American culture*. New Brunswick, N.J.: Transaction.
- Hall, J. R., & Schuyler, P. (1998). Apostasy, apocalypse and religious violence. In D. G. Bromley (Ed.), *The politics of religious apostasy* (pp. 141-170). Westport, CT: Praeger.
- Hall, J., Schuyler, P. D., & Trinh, S. (2000). *Apocalypse observed: Religious movements, the social order, and violence in North America, Europe and Japan*. London & New York: Routledge.
- Introvigne, M., & Mayer, J. F. (2004). Occult masters and the temple of doom: The fiery end of the solar temple. D. G. Broomley, & J. G. Melton (Eds.), *Cults, religion and violence* (pp. 170-188). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Jenkins, P. (2000). *Mystics and Messiahs: Cults and new religions in American history*. New York: Oxford University Press.
- Kirman, M. A. (2010). *Yeni dini hareketler sosyolojisi*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Lewis, J. R. (2004). The Branch Davidians. In C. Partridge (Ed.), *New religions* (pp. 78-80). New York, NY: Oxford University Press.
- Lewis, J. R. (2005). The solar temple "transits": Beyond the millennialist hypothesis. In J. R. Lewis, & J. A. Petersen (Eds.), *Controversial new religions* (pp. 295-317). New York: Oxford University Press.
- Lifton, R. (1999). *Destroying the world to save it: Aum shinrikyo, apocalypticism, and the new global terrorism*. New York: Holt.
- Mayer, J. F. (2011). There will follow a new generation and a earth': From apocalyptic hopes to destruction in the movement for the restoration of the ten commandments of God. In J. R. Lewis (Ed.), *Violence and new religious movements* (pp. 191-214). Oxford: Oxford University Press.
- Newport, K. C. G. (2006). *The Branch Davidians of Waco: The history and beliefs of an apocalyptic sect*. New York: Oxford University Press.
- Reader, I. (2000). *Religious violence in contemporary Japan: The case of Aum Shinrikyo*. Richmond, Surrey: Curzon.
- Reader, I. (2004). Dramatic confrontations: Aum Shinrikyo against the world. In D. G. Broomley, & J. G. Melton (Eds.), *Cults, religion and violence* (pp. 189-208). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Robbins, T. (2004). Sources of volatility in religious movements. In D. G. Broomley, & J. G. Melton (Eds.), *Cults, religion and violence* (pp. 57-79). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Robbins, T., & Anthony, D. (1995). Sects and violence. In S. A. Wright (Ed.), *Armageddon in Waco: Critical perspectives on the Branch Davidian conflict* (pp. 236-259). Chicago & London: The University of Chicago Press.

- Robbins, T., & Hall, J. R. (2007). New religious movements and violence. In D. G. Bromley (Ed.), *Teaching new religious movements* (pp. 245-270). Oxford: Oxford University Press.
- Rochford, E. B. (2007). Social building blocks of new religious movements: Organization and leadership. In D. G. Bromley (Ed.), *Teaching new religious movements* (pp. 159-185). Oxford: Oxford University Press.
- Saliba, J. A. (2004). The peoples temple. In C. Partridge (Ed.), *New religions* (pp. 77-78). New York, NY: Oxford University Press.
- Wallis, J. (1993). Charisma and explanation. In E. Barker, J. Beckford, & K. Dobbela (Eds.), *Secularism, rationalism, and sectarianism* (pp. 167-179). Oxford: Clarendon Press.
- Wallis, J. (2004). *Apocalyptic trajectories: Millenarism and violence in the contemporary world*. Oxford: Peter Lang.
- Wessinger, C. (2006). New religious movements and violence. In E. V. Gallagher, & W. M. Aschcraft (Eds.), *Introduction to new and alternative religions in America* (Vol. 1, pp. 165-205). London, Westport: Greenwood Press.
- Wright, S. A. (1995). *Armageddon in Waco: Critical perspectives on the Branch Davidian conflict*. Chicago: University of Chicago Press.
- Zeller, B. E. (2011). The euphemization of violence: The case of Heaven's Gate. In J. R. Lewis (Ed.), *Violence and new religious movements* (pp. 173-189). Oxford: Oxford University Press.